

ירושלים, מס' 151

שנת 1431

Scendendo della Chiesa venti scaloni sotto el luogo dello Spirito Santo, cha viene a essare nel chiostro de' Frati, si e una devota Cappela Allato alla Sacrestia si e una devota Capella, tutta murata intorno, cor uno uschetto molto piccolo; tengolla e'Frati con grande guardia, e solennita. Non vi possono entrare molte persone per paura de' Giuderi; e de' Saracini, che l'hanno molte volte voluta torre; questo luogo non fu mai disfatto e fu l'Oratorio di David, e di Salamone. Eccì la loro sepoltura, et e come uno Altare.

מקור: Mariano da Siena, Del viaggio in Terra Santa, ed. D. Moreni, Firenze 1822, p. 68

תרגום

כאשר יורדים מן הכנסייה עשרים מדרגות מתחת ל"מקום של רוח-הקודש", כאשר הולכים דרך מנזר האחים, --- בדרך לשכת-הכלים,¹ יש קאפלה קדושה כולה מוקפת חומה מסביב עם יציאה אחת קטנה מאוד; הנזירים מחזיקים בה תוך שמירה מעולה והערצה. יכולים להיכנס לתוכה אנשים מועטים בלבד מפחד היהודים והסאראצנים, אשר רצו פעמים רבות לקחתה מהם. המקום הזה מעולם לא נהרס, והיה בית-התפילה של דויד ושל שלמה. פה נמצא קברם, והוא דמוי-מזבח.

1 כלומר, אוצר המנזר, המקום שבו נשמרים כלי-הפולחן.

שנת 1432

ירושלים, מס' 152

Item volo quod quando habebit licentia quod Judei possint ire et mittere Yherusalem commissarii mei mitterint et mittere debebint in Yherusalem yper- pera centum in duabus vicibus de octubris quod ibi studeant quod doctores dispensare debeant ea prout eas videtur pro anima mea.

מקור: Venezia, Archivio di Stato, Notai di Candia, b. 29, Gabriele Catacalo, fols. 2r-3r

תרגום

ובכן, רוצה אני, כי כאשר תינתן הרשות ליהודים ללכת לירושלים או לשלוח דברים אליה, ישלחו מיופי-הכוח שלי, וחייבים הם לשלוח לירושלים מאה היִפְרָפְרִי פעמיים בחודש אוקטובר, והם ישתדלו שהרבנים שם יחלקו אותם כראות עיניהם למען נשמת¹.

ספרות: D. Jacoby, Quelques aspects de la vie Juive en Crete dans la premiere moitie du XVe siecle, Actes du Troisieme Congres International d'Etudes Cretoises (Rethymnon, 1971), II, Athens 1974, pp. 113-117 = Recherches sur la Mediterranee orientale du XIIe au XVe siecle (Peuples, Societes, Economies, No. X), London 1979; יעקבי, הפרנציסקאנים והר-ציון, עמ' 59-60.

1 המיסמך שלפנינו הוא צוואתה של איליאה נומיקו (Elea Nomico), אלמנתו של מתתיה (Matatia) נומיקו, בן לאחת המשפחות העתיקות בקרב יהודי כרתים. על משפחה זו ראה: תקנות קנדיאה, על-פי המפתח. הצוואה נערכה בקנדיאה בשנת 1432. מכאן עולה, כי בשנת 1432 עדיין היתה בתוקפה "גזירת-הים", כלומר, האיסור להעביר יהודים לארץ-ישראל בספינות ויניציה. על האיסור ראה לעיל, מס' 144.

לפני שנת 1432

ירושלים, מס' 153

א. --- ועוד אמר, שהביא אביו גס) כן) שטר ממ(ורינו) הרב) ר' שבתי ומאשתו מ(רת) מלכה מירושלם.¹ ואותה מ(רת) מלכה היתה אחות אב של ר' יהודה מטק"א² ומשמעות השטר היה איך שהנכבד) ר' יוסף בוטפוס, שהיה אביה של מ(רת) מלכה וזקיננו של ר' יהודה הנזכר) לעיל), ואביו אותו ר' יוסף הנזכר) לעיל) נתן שמה בירושלם את הבית בפרא"ג לבתו מרת מלכה במתנה גמורה³ --- ואיך שאמר מ(ורינו) הרב) נתן⁴ לר' אשר שרוצה

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

לפשר עצמו בבואו לירושלם עיר הקודש שתבנה במהרה בימינו עם (מורינו) הרב) ר' שבתאי) בעד הבית ועם אשתו (מרת) מלכה כי הם מינו את (מורינו) הרב) נתן) לאפטורפוס, והם ביקשו את (מורינו) הרב) נתן) למכור הבית ולעשות מעות מן הבית⁵ ---

ב. --- אבל (מורינו) הרב) נתן) ז(כרונו) (לברכה), שניתן לו כח למכור הבית ונתבקש על ככה מהחבר) ר' שבתאי ואשתו מרת מלכה, והם שלחו לידו שטר מתנה שנתן הר' יוסף בוטפוס הבית לבתו מלכה לפי דבר ר' דוד,⁶ ומסתמא (מורינו) הרב) שבתאי) ואשתו דעתם היה שיגיע (מורינו) הרב) נתן) ז(כרונו) (לברכה) דמי מכר הבית לטעכויש⁷ על) ידי) חילוף שיגיע אותם משם (גם) כ(ן) על) ידי) חילוף לירושלם עיר הקדש שתבנה במהרה בימינו⁸ כשנסעו (מורינו) הרב) נתן) ז(כרונו) (לברכה) לירושלים, לא יתכן לומר שהניח הבית והלך לו, כי חלילה לאותו צדיק להוציא עצמו מחזקת חבר שיצא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן ושיפרוק ממנו עול גמילות חסדים, כי אין לך "שאינו מתוקן" גדול מזה שמ(ורינו) הרב) שבתאי) ואשתו סמכו עליו ובקשוהו שיעשה עמהם חסד וטובה למכור הבית ולהגיע להם המעות, חלילה וחלילה לאותו צדיק, שהרביץ תורה בישראל יותר מכל בני דורו, שיעשה ככה למנוע מרעהו חסד וטובה גדולה כזאת ולגרום להם הפסד מרובה ---. וכל) ש(כך) הכא בנסעו לבא אל ארץ החיים ארץ צבי לעשות צביונו של מקום ולהנצל מדינה של גהינם ומצער גלגול מחילות⁹. על) כ(ן) אם כדברי ר' דוד, שניתן כח רשות למ(ורינו) הרב) נתן) ז(כרונו) (לברכה) למכור הבית ושנתבקש על ככה, הדעת מכרעת שנתן אותו לר' אשר בשכרו ושהגיע למ(ורינו) הרב) שבתאי) את דמיו כאשר הבטיחו¹⁰ ---

מקור: שו"ת ר' ישראל מברונא, סלוניקי תקנ"ח, סי' רעט, רפ; דף קי"ח ע"א-קי"ט ע"ב.

ספרות: מ"פ בעהר, דברי משולם, פרנקפורט תרפ"ו, עמ' קמא-קמו; תא-שמע, ענייני ארץ-ישראל, עמ' 88-95; יובל, חכמים בדורם, עמ' 180-183; B. Suler, Rabbinische Geschichtsquellen, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte der Cechoslowakischen Republik, IX (1938), pp. 134-144

- 1 שני הקטעים לקוחים מתוך תשובות שנכתבו בשנים 7/1456 בקירוב, במהלך מחלוקת בשאלת הבעלות על ביתו של מאן-דהוא יוסף בוטפוס (Budweis) בפראג. יוסף זה עלה לארץ-ישראל עם בתו מלכה וחתנו שבתאי, והתיישב בירושלים כשלושים שנה לפני פרוץ המחלוקת. בהיותם בירושלים העניק יוסף את ביתו שבפראג לבתו. בעקבות זאת, שלחו הבת ובעלה את שטר המתנה מירושלים לר' נתן מאיגר ומינו אותו לאפטורפוס על הבית. כעבור זמן ביקש גם נתן מאיגר לעלות לארץ-ישראל, ועל כן הורו לו מלכה ושבתאי למכור את הבית ולהביא את דמי המכירה עמו לירושלים. הוא מסר את הבית למאן-דהוא ר' אשר שהיה בעל חוב שלו, והתכוון לשלם למלכה ולבעלה את המגיע להם לכשיגיע לירושלים וכך, מן הסתם, עשה. לדעת יובל, הגיע נתן מאיגר לירושלים בשנת 1433 וייתכן שניתן לאחר את עלייתו עד אחרי שנת 1435 (ראה על כך להלן, הערה 4). עלייתו של יוסף בוטפוס, בתו וחתנו התרחשה שנים אחדות קודם לכן, מן הסתם בין השנים 1428-1432. עשרים וחמש שנה לאחר עלייתו של נתן מאיגר עירער נכדו של יוסף בוטפוס על בעלותם של יורשי בתו של יוסף בוטפוס על הבית. שני הקטעים שהובאו כאן, הינם חלק מן ההתדיינות בעניין זה בשנים 7/1456. הפיסקה הראשונה לקוחה מתוך תשובת ר' אליעזר מפסא, והשנייה מתשובת ר' פרץ המשגיג עליו. שתי התשובות מופיעות כאן על-פי סדרן הענייני, ולא על-פי סדר הופעתן בשו"ת ר' ישראל ברונא (שיחזור המאורעות בנוי בעיקרו על-פי יובל, חכמים בדורם; וראה גם המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1432).
- 2 הוא ר' יהודה מתקו (כנראה, Tachau), נכדו של יוסף בוטפוס המערער על חוקיות הבעלות על הבית בפראג.
- 3 עלייתו של יוסף נזכרת גם בהמשך התשובה: "הרב) ר' יוסף (גם) כ(ן) שהלך בצדקו לירושלים".
- 4 נתן מאיגר (1360 [בקירוב]-אחרי 1435). מהבולטים בחכמי המחצית הראשונה של המאה הטי"ו. רבה של העיר איגר עד לגירוש בשנת 1429, ראה עליו, יובל, חכמים בדורם, עמ' 172-194. לדעת יובל, עזב נתן מאיגר את עירו בשנת 1432. את חורף שנת 3/1432 הוא עשה בטרוויסו שבמחוז ונטו - ככל הנראה בהמתנה לחידוש ההפגנות למזרח באביב - ויש להניח שהגיע לירושלים בראשית הקיץ של שנת 1433. לאחרונה העלה י" גוגנהיים את האפשרות לאחר את עלייתו של נתן מאיגר. לדעתו, לאחר גירוש איגר הוא התיישב ברגנסבורג וחי בה לפחות עד לשנת 1435 (התעודות שעליהן הוא מבסס את טיעונו נזכרו על-ידי יובל, עמ' 355-357, אלא שהוא זיהה את נתן הנזכר שם עם חכם אחר). יש אפוא, לדבריו, לאחר את עלייתו של נתן לשנת 1435. אין ספק, שהגעתו של נתן לטרוויסו קשורה בכוונתו להפליג לארץ-ישראל מנמל ונציה. סמוך מאוד לזמנו של נתן הייתה עדיין "גזירת-הים" בתוקף, ראה למשל ידיעה משנת 1432, לעיל, מס' 152. ייתכן שעלייתו של נתן קשורה בביטול הגזירה או בהיחלשות תוקפה. מאותה עת בקירוב ישנה ידיעה נוספת על הקלות בכפיית "גזירת-הים". בשנת 1436 העניק האפיפיור אויגניוס הרביעי לקבוצה של יהודים, ובכללם הרופא אליה די סבטו, רשות להפליג לארץ-ישראל בספינות ונציאניות, ראה 50-51 pp. S. Simonsohn, Divieto di trasportare ebrei in Palestina, Italia Judaica, Roma 1986. ייתכן אפוא שניתן לראות בכך עדות לשקיעתן או אף לסופן של ההגבלות על העברת יהודים בספינות לארץ-ישראל.
- 5 עד כאן תשובת אליעזר מפסא, שו"ת ר' ישראל מברונא, סי' רפ.
- 6 דוד זר"ח, מחזיקי הבית בזמן ההתדיינות, בנו של ר' אשר, קונה הבית מנתן מאיגר.
- 7 טעות מדפיס, וצ"ל "טרויעש", הנכתבת לעיתים במקורות עבריים גם כ"טרוויז", היא טרוויסו (Treviso), עיר במחוז ונטו, כשלושים קילומטרים צפונית לוונציה. בטרוויסו היתה קהילה אשכנזית גדולה, ועל כן שימשה תחנת מעבר לבאים מגרמניה לוונציה, בדרכם לארץ-ישראל, וראה עוד להלן, מס' 159, הערה 32.
- 8 "חילוף" משמעו שטר או המחאה, תרגום מילולי של המונח הגרמני Wechsel. נראה, שלדעת הכותב התכוון הזוג הירושלמי להעביר את כספו בשטר מגרמניה לאיטליה - לטרוויסו, שם לפדותו ולהחליפו בשטר איטלקי. הדעת נותנת שהצורך בהחלפת השטר נובע מסחירותו הגבוהה של השטר האיטלקי במזרח לעומת סחירותו הנמוכה של

- השטר הגרמני. ידיעה זו היא כמדומה, הידיעה היחידה לפי שעה המלמדת על שימוש בשטרות בהעברת כספים לארץ-ישראל. על דרכי העברת כספים מגרמניה לארץ-ישראל, ראה יובל, תרומות מנירנברג.
- 9 על דימוי זה לעלייה לארץ-ישראל, השווה לדבריו של ר' דוסא בר' משה היווני מעיר וידין, המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה מסוף המאה הארבע-עשרה.
- 10 עד כאן תשובת ר' פרץ, שו"ת ר' ישראל מברונא, סי' רעט.

ירושלים, מס' 154

לפני שנת 1436

Il fut loge chez le grand drogman du Soudan, un Juif de Seville qui avait dans son enfance quitte cette ville pour se rendre a Jerusalem avec son pere. Apres la mort de celui-ci, il avait embrasse l'islamisme et etait antre au service du Soudan.

מקור: Jean Thenaud, Le Voyage d'Outremere (1512), ed. C. Schefer, Paris 1884, p. XVIII

תרגום

שם התאכסן אצל המתורגמן הגדול של הסולטאן, יהודי מסביליה, אשר עזב את עירו עוד בילדותו כדי לעלות עם אביו לירושלים. לאחר מותו של זה התאסלם ונכנס לשירות הסולטאן.¹

ספרות: אשתור, תולדות היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 90-91.

- 1 ידיעה זו, הנמסרת בחיבור מסע משנת 1512, מתייחסת למסעו של פרו טאפור (Pero Tafur), נוסע קאסטייליאני, שהגיע בשליחות דיפלומטית לקאהיר בשנת 1436 והתאכסן בבית של המתורגמן שהתאסלם. ידיעה נוספת על יהודי ספרדי שעלה לארץ והתאסלם, ראה להלן, מס' 269.

ירושלים, מס' 155

שנת 1437

באתי פה בירושלם עיר הקודש, מ"א לספירה שנת קצ"ז,¹ ועדין היתי ברוב החלשה מצד העדר הבריאות ורוב היגון והאנחה. ועודני באבלי וצערי,² ונכבדי הקהל (שמרם) צ(ורם), באו אלי ובקשו ממני לפרש להם בבית הכנסת הפרק במימוני כמנהגם. ומאז שתנו עיניהם עלי והעמיסו עלי משא כבד להגיד ג' פעמי(ם) ביום הפרק³ בבית הכנסת, והלכה עם תוספת בבית המדרש,⁴ והלכה עם פירוש רש"י ז(כרונו) ל(ברכה) עוד בבית הכנסת לפנות ערב, מלבד טורח הדינין פה במקומי, וההוראות במצרים ובאלסכנד(ריה) ובדמשק ומקומות אחרים הקרובים והרחוקים, לא יאמינו כי יסופר.⁵ ואחרי ההודאה (לשם) ית(ברך) אני מספיק לכלם, לטורח המרובה, ההנאה מועטה, ועם כל זה די לי ולמשרת בריוח עד היום הזה,⁶ כי המזונות ברוחב ובשופע, ית(ברך) ה', יותר מכל המקומות אשר דרתי בהם בארץ המערב.⁷ דָּבָר גדול היה באלו הגלילות, במצרים ובדמשק ובירושלים. נפטרו הנה קרוב לתשעים נפשות, ובדמשק ת"ק נפשות, ועתה מקרוב המגפה נעצרה, אחרי ההודאה לרופא חנם. למען תדעו: האנשים מתפרנסים במקום הזה במלאכת הנגרים, קצת בדרך הסחורה לשב ולמכור, וקצתם בדרך המלאכה, ובמלאכת הבשמות. ואינם בקיאים במלאכת המרקחות והשרופי(ם)⁸ ודברים אחרים ניאותים למלאכה,⁹ רק לשב ולמכור, אין צריך לומר במלאכת הרפואה, שכלם חמורים. עוד מתעסקים רבים מהם במלאכת הצרפות ובמלאכת הרצענים, וקצתם משתדלים במלאכת המשי, האנשים לקנות ולמכור, והנשים בעצם המלאכה. היהודים יושבים למלאכתם¹⁰ אצל הישמעאלי(ם), ואינם מקנאים ולא מקנטרים כאשר ראיתי במקומות אחרים.

מקור: איגרת ר' אליהו-לה-מאסה, מהדורת י' הקר, ציון, נ (תשמ"ה), עמ' 259. וראה גם: יערי, איגרות, עמ' 87-88.

ספרות: E. Carmoly, Itineraire de la Terre Sainte, Bruxelles 1847, pp. 331-338; מ"א שולוואס, רומא וירושלים, ירושלים תש"ד, עמ' 24; ח"ז דימיטרובסקי, "בית מדרשו של רבי יעקב בירב בצפת", ספונות, ז (תשכ"ג), עמ' נא, הערה 59; א' דוד, "קווים לדמות הישיבות ובתי המדרש בירושלים במאות הטי"ו והטי"ז", עיונים בחינוך, כד (תשמ"ב), עמ' 140; הקר, ר' אליהו-לה-מאסה, עמ' 241-263.

- 1 כ"ו באייר קצ"ז / 1 במאי 1437. אצל כרמולי הנוסח הוא מ"ו לספירה, משמע, ב' בסיון קצ"ז / 6 במאי 1437. וראה המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1437-1438, הערה 8. הכותב הוא ר' אליהו-לה-מאסה, שנתכנה "ר' אליהו מפירארה" על שום שהפנה את איגרתו לבניו שבפירארה. הקר זיהה את הכותב עם ר' אליהו-לה-מאסה, שעליו כתב משה ריאטי את הקטע המופיע להלן, מס' 156. המדובר בחכם איטלקי בולט בשנות העשרים והשלושים של המאה הטי"ו, מחבר פירוש על מסכתות

- התלמוד. בדרכו לארץ-ישראל נשא עימו ר' אליה איגרת המלצה מפרנסי קהילת בולוניה לנגיד ר' עמרם (שאיננו זהה, כנראה, עם זה הנזכר לעיל, מס' 104, ליד הערה 6). באיגרת, שנכתבה כנראה בשנת 1433, התכוונו הכותבים גם לברר שמועות בעניין עשרת השבטים, (וראה על כך המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1419/1433). מתברר אפוא, כי הכותב הגיע לירושלים ארבע שנים אחרי שיצא לדרכו, וכי שהה תקופה ארוכה במצרים (וראה עליו להלן, מס' 156 ו-157, הערה 1).
- 2 בשמותו במצרים לפני בואו לירושלים שכל הכותב את בנו, את נכדו ואחד העולים עמו. מדברים אלה ומהמשך המכתב עולה, שעמד בראש חבורת עולים (וראה להלן, הערה 5). האיש עלה בלי אשתו, אשר בשלומה הוא דורש בחיתום המכתב.
- 3 לימוד שיטתי בציבור של פרק ברמב"ם רווח במאה הי"ז – וכפי שנראה מכאן, כבר הרבה קודם לכן – בקהילות המזרח. וראה: מ' בניהו, מרביץ תורה, ירושלים תשי"ג, ובייחוד פרק ג. בקהילות אשכנז ואיטליה המונח המקובל היה "ללמוד פסק" – ולא "פרק" – ולכן יש אולי לתקן כאן על-פי המינוח הנפוץ.
- 4 הכותב מבחין בין בית-כנסת לבית-מדרש. דומה, שבית-המדרש היה אשכנזי או איטלקי; מכל-מקום, עד הדפסת התלמוד עם התוספות (ויניציה ר"ףרפ"ג) נהג לימוד שיטתי של התוספות על התלמוד בעיקר בבתי-המדרש האשכנזיים. על תוכני הלימוד הנזכרים ראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1434.
- 5 כלומר, שאלו אותו שאלות בהלכה מכל קצות המדינה הממלוכית. על הביטוי "ממצרים, אלכסנדריה ודמשק" ראה לעיל, מס' 66 והערה 9 שם.
- 6 הכותב מבחין בין האספקה שהוא "מספיק לכלם" – כלומר, לבני החבורה שהוא עומד בראשה – ובין צרכיו-שלו ושל משרתו.
- 7 כלומר, באיטליה, ארץ מולדתו.
- 8 כלומר, הבשמים אינם בקיאים במלאכות המורכבות הקשורות במקצועם. "מרקחות" פירושו ערבוב מינים שונים, ו"שריפות" פירושו ייצור מיני שרף.
- 9 כלומר, דברים הזקוקים למלאכה.
- 10 כלומר, בתי-המלאכה אינם בשכונת היהודים, אלא "אצל הישמעאלים".

אחרי שנת 1437

ירושלים, מס' 156

עוד איש ראוי אל חזון ומשא,
אוהב יוצרו וחכם שלם
ר' אליהו מעיר מאסא.¹

עלה והיה רב בעיר שלם²

באחריתו ושטתו³ קורין

הוא סוף מראות אלה והוא יגבילם.

מקור: משה ב"ר יצחק ריאטי, מקדש מעט, וינה 1851, דף קו ע"ב.

ספרות: הקר, ר' אליהו לה-מאסה, עמ' 243.

1 קטע מתוך המאמר השישי של ס' מקדש מעט, העוסק בתיאור חכמי ישראל באיטליה היושבים בישיבה של מעלה. הספר נתחבר בשלהי המאה הטי"ו. העיר לה-מאסה היא Massa Lombarda שבין בולוניה לראונה.

2 כלומר, היה רב בירושלים (וראה לעיל, מס' 155, הערה 1 וליד הערה 4).

3 "שיטה" משמעה פירוש למסכת בתלמוד. כלומר, בישיבות איטליה עדיין לומדים את פירושו לתלמוד.

אחרי שנת 1437:

ירושלים, מס' 157

צריכין אנו למודעי, ובלעדך אין אתנו מיתר פלטת הזקנים שקנו חכמה --- אשר האריכו ימים --- על כן הסכימה דעת בני קהלנו זה לשאול את פי הזקן ורוח מבינתך בשני(ם) קדמוניות, או שמעת אם בא מעשה כיוצא בזה בימך, כי מעיר הקדש נקראת.¹

מקור: לא צוין בפרסום.

פרסום: הקר, ר' אליהו לה-מאסה, עמ' 251.

1 קטע משאלה ששאלה קהילת פירארה על פסיקה שפסק בעבר ר' יוחנן טריוויס, ראש ישיבה בפאדובה בשנות העשרים של המאה הטי"ו. זהות הנשאל אינה ידועה. הקר הציע לזהותו עם ר' אליהו לה-מאסה (וראה לעיל, מס' 155 והערה 1 שם) בגלל זיקתו לישיבת פאדובה ושהותו בעבר בירושלים, כנזכר כאן.

שנת 1438

ירושלים, מס' 158

אני, סימן טוב בן (רבי) דוד ז (זכר) צדיק (לברכה) ת(הי) נ(שמתו) צ(נורה) ב(צנורה) ה(חיים) ברצוני מן העיר סרקוסת אצקלייא, כתבתי זה המכלל יופי בירושלים וסיימתי אותו בחברון --- בשנת הצדקה --- בחדש כסלו באחד ועשרים בחדש¹.

מקור: כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb. 1237, דף 264 ע"א – קולופון ס' השרשים לרד"ק.

פירסם: אוצר כתבי-יד עבריים, א: 96; בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 270.

1 9 בדצמבר 1438. הקולופון במלואו ראה לעיל, הערך "חברון", מס' 17; ושם הערות וספרות.

שנת 1440, בקירוב(?)

ירושלים, מס' 159

--- אחי ורבותי המשכילים אשר יזהירו כזוהר, כעצם השמים לטוהר,¹ הנכבד (רבי) גולדין ליווא² וחברי ידידי עמיתי הח(בר) ר(בי) יהודה בן (מוריננו) הר(ב) ר(בי) טודרוס חיים (נוחו) ע(דן),³ ואחי היקר לבי ונפשי חברי הר(ב) ר(בי) יעקב בן (רבי) מרדכי (נוחו) ע(דן) ומו(רי) אחי תקותי ותוחלתי הח(בר) ר(בי) בנימן בן א(בי) מ(ורי) הנכבד הר(ב) שלמה המל"ך ישמורכם אלהי אמן ---

והנה אחי ורבותי י(שמרם) צ(נורם) ו(גואלם) אחרי אשר בשלומכם אדרוש אל אל(הים) אשים דברתי להודיע לכם איך בא אלי זה הבחור ר' קלמן עם חבריו ר' דוד כהן, וסיפרו לי כל התלאות אשר מצאו ומוצאים מר ממות אחינו בני ישראל (ל) היושבים באשכנז, והגזירות והקידושין והגירושין הנעשים (ם) בכל יום ממקום למקום ומעיר לעיר ואין לדבר סוף⁴ --- כי בימים הראשוניים (ם) החכמים היו רואים (ם) הנולד והמוקצה ואף אם היו מחוסרי ציד"ה⁵ לדרך היו משימים (ם) נפשם בכפם --- והיו מניחין ארץ העמים ארץ ציה וצלמות לבא אל ירושלים ארץ החיים אדמת קדש הילולים. ועכשיו נגזרה גזירה לגזירה ואינם מניחים (ם) שום יהודי לעבור, ועתה נבוכים הם בארץ סגר עליהם הים לא ידעו אנה ילכו מרוח הצרה ואנה מפניה יברחו,⁶ אלה היו דברי ר' קלמן וחבריו ר' דוד אלי. ויהי בבאם פה ארץ תוגרמה, ארץ לא גושמה ביום זעם, וראו השלום והשלוה והשפעת הטובה שיש בארצות האל וכי קרוב הוא הדרך לעבור מפה לירושלים דרך יבשה שמחו גדולה ואמרו ודאי אם היו יודעים היהודים (ם) היושבים באשכנז החלק העשירי מן הטובה אשר עשה ה' לישראל עמו במקומות האלה לא יעצרו הגשם ושלג ויום ולילה לא ישבתו עד בואם פה. וחילו פני לכתוב אל שארית הפליטה קהל(ות) הקודש היהודים הנמצאים (ם) באשכנז השוכנים בערי שוואבין ורינו"ס שטירמר"ק מרהר"ן (!) ואונג ר"ן⁷ ולהודיע להם מיטב הארץ הזאת. ויען כי כוונתם⁸ היא ללכת אל קצווי ארץ ואולי כי שמה לא ידעו באמיתות סיבת מניעת דרכי ציון בקשו ממני לכתוב גם להם הסיבה והמניעה והפורקן והתשועה כי פקד י' עמו ושם דרך אחרת דרך תוגרמה דרך יבשה בטוחה וקרובה לנוס שמה ---

וביען כי אלה⁹ ילכו במקום שאין מכירין אותי ואת חתימתי הנני מחלה את פני מעלתכם (ם) לחתום חתימת ידכם בסוף האגרת הזאת ותקיימו חתימתי ותנו ביד זה ר' קלמן¹⁰ ואם באולי יכשר בעיני מו(רי) אחי הח(בר) ר(בי) בנימן י(שמרו) צ(נורו) להחזיק כתבי זה יען כי הוא כתיבת ידי אולי ימצא בו נחת רוח כי בעת יראנו יראה לו כאלו היה רואה אותי, הרשות בידו אם יעתיקנו מראש ועד סוף ולא יחסר בו אות אחת. ותחתמו אתם על ההעתק לקיים את כל דברי האגרת ותנו ביד זה ר' קלמן והעיקר ישאר ביד מו(רי) אחי י(שמרו) צ(נורו) --- פי המדבר, אחיכם הקטן, יצחק צרפתי בן הנכבד הר(ב) ר(בי) שלמה המל"ך.

קול גדול ולא יסף קלא דלא פסיק ודחיק, ואתי מרחיק,¹¹ קול המונה של רומי, ואדום מתקוממי, אשר לקולם נסו בני ישראל עמי, כאשר שמענו עתה יותר מעשרה שנים,¹² על אחינו אנשי גלותינו מליאי מצות כרימונים, היושבים באשכנז ובאיטליה של רומי, איך קמו עליהם הגלחים¹³ והכומרים הכהני"ם בוזי שמי, על אודות הר ציון ושוחה כסוחה, וגיהנם פתוחה,¹⁴ חרדו ויצעקו עקבה גדולה ומרה, ובקשו להפוך את הקערה, אמרו נספה עלימו רעות לקצץ בנטיעות, נרדוף אותם עד חרמה, קטילי קני באגמא,¹⁵ ושם ישראל לא יזכר ולא יפקד, אלו הן הנשרפין בבית המוקד, פיגול

הוא לא ירצה, אסורים משום מוקצה,¹⁶ נשבתה מאנוש זכרם, הבה נתחכמה לו פן ירבה ורם, ונוסף הוא על שונאינו ועלה, ויאכלנו בכל פה, כתרנגולת העומדת לאכילה, וכבר התחילו ויזמו לעשות כאשר באו מקרוב חדשות, מארץ בנימין ובסביבי ירושלים.

קול מגיד מדן, ומשמיע און מהר אפרים,¹⁷ הנה השמיעו על ירושלים, נוצרים באים מארץ המרחק, כדי הם לסמוך עליהם בשעת הדחק, ועל אדום נייעו ראשם, לאמר:¹⁸ מי ירפא לך חטאת ואשם, שאי לך על שפים קינה, כי אבדה האמונה, היהודים קנו הר ציון, הבית והאפריון,¹⁹ הובישו כי תועבה עשו, גם בוש לא יבושו, לקנות קבורת הדופק והגולל ובית מחצבתו,²⁰ ועתה לא ידע איש את קבורתו. אין אמונה בגוי אפילו בקבר, קבורת חמור יקבר, סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים²¹

קול רעש גדול מפרק הרים, לפני הגלחים והכומרים, לאמר ציר בגוים שולח, עבדא דמריד מצלח,²² כאלה היום היהודים, הפושעים והמורדים, במלכינו מלך אסו"ר ברהטים, ובאלהינו עשו שפטים, אשר קנו בית הקברות, שוחה עמוקה פי זרות,²³ על אלה כל ריע רכיל יהלך, תחת עבד כי ימלוך, השמר מזרע היהודי ומבניו, כי נפול תפול לפניו, יזכור לך עונות ראשונים, חדשים גם ישנים, ואל שונאיו ביום נקם, שבעתים ישיב אל חיקם, ואם מעט יוסיף לך כהנה וכהנה, אבב חוטרא מילי ואבי דרי חושבנא,²⁴ ולמה תעמוד משתאה, האינך רואה, מה הם עושים בערי יהודה ובחוצות ירושלים?

קול מלחמה במחנה, ירשיע אל כל אשר יפנה, להשמיד להרוג ולאבד כל היהודים, עניים מרודים, הנמצאים באדום, ובהם להפגיע, מקום אשר דת מגיע, כי אמרו באף ובחרי, אחרי אשר הלכו עמנו קרי, אף אנו נלך עמהם בחמת קרי, ומי הוא זה ואיזה הוא, אנו בדידן ואנהו בדידו,²⁵ נראה דבר מי יקום, מבוי מפולש או מבוי עקום, נכחידם מסוף העולם ועד סופו, שדי עיקרו בתור נופו,²⁶ ולולי י' שהיה לנו תיר ולא נים,²⁷ אזי עבר על נפשינו המים הזדונים, רק בחמלת י' הפר עצתם, וקלקל מחשבתם, ונתן לחיינו ארכא ולמכתינו ארוכה, אספלנית ורטייה, מתון מתון ארבע מאה זוזי שוייא,²⁸ אכן גזרו דלא כהלכתא על רב החובל, להיות מקלקל ופטור במבעיר וחובל,²⁹ כל יהודי אשר ימצא דרך ירושלים בירכתי הספינה, להטילו אל הים ואל שאונה, ולא כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא דיונה,³⁰ את כל אלה שמענו זה זמן זמנים, עתה יותר מעשרה שנים,³¹ וכאשר שמענו כן ראינו בעיר אלהינו כי מאז טרוי"ז הנוראה,³² אשר משם תצא הוראה לישראל פרט וכלל מיעוט ורובא, סוגרת ומסוגרת אין יוצא ואין בא, ואין דורש לאמר שאלו את שלום ירושלים.

מקור: כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb. 421, דף 126 ע"ב; 131 ע"א 132 – ע"א איגרת ר' יצחק צרפתי.

פורסם: א' ילינק, קונטרס גזירות תתנ"ו, לייפציג תרי"ד, עמ' 1719 (הקטעים מן הדפים 131 ע"א 132 ע"א מכתב-היד). הנוסח המובא כאן תוקן על-פי כתב-היד.

ספרות: גרץ ושפ"ר, ו, עמ' 241–243, 428–431; ש' רוזאניס, דברי ימי ישראל בתורמא, א, תל-אביב תר"ץ, עמ' 12, 15–16; פראוור, מנזר הפראנציסקאנים, עמ' 15–24; ברסלבי, לחקר ארצנו, עמ' 137–144; י' הקר, החברה היהודית בשאלונקי ואגפיה במאות הטי"ו והטי"ז, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ז, נספח א, עמ' ב-יב; יעקבי, הפראנציסקאנים והר-ציון, עמ' 69–70; M. Steinschneider, Catalogus codicum hebraeorum; Bibliothecae Academiae Lugduno-Bataviae, Leyden 1858, p. 262–263

1 לפנינו קטעים מתוך איגרתו של ר' יצחק צרפתי, שאף שלא זוהה עד עתה בוודאות, ברור שהיה צרפתי, התחנך באשכנז, וכי בעת כתיבת האיגרת התגורר בתחומי "תוגרמה" – היא האימפריה העות'מאנית (על המחבר ואפשרויות זיהויו, ראה הקר). נמעינה הישירים של האיגרת הם ארבעה חכמים אשכנזים הנקובים בשמם, ובכללם אחי הכותב. האיגרת נמסרה לידי שני צעירים שאותם פגש הכותב במקומו, שמע מהם על גורל יהודי אשכנזי ובעקבות זאת החליט לכתוב את האיגרת. האיגרת עשויה שני חלקים, הראשון הוא איגרת נמלצת המכוונת לחכמים הנזכרים, מתארת את סיפור המסגרת, ומשמשת גם איגרת המלצה עבור שני הצעירים, והשני, הוא לכאורה כתב תעמולה המיועד לקהילות אשכנז על-מנת שיעזבו את מקומם ויעלו לארץ-ישראל. למעשה, דברי התעמולה שבאיגרת אינם מכוונים דווקא לעלייה לארץ-ישראל, אלא לעזיבת מדינות אשכנז ולהתיישבות במזרח – בארץ-ישראל, ובעיקר בתחומי האימפריה העות'מאנית. חלק זה כתוב בפרוזה חרוזה ובמבנה של קינה. כל אחד משניים-עשר הבתים נפתח בתיבה "קול" ומסתיים בתיבה "ירושלים". בבתי האיגרת החרוזה מתוארות רדיפות יהודי אשכנז בתקופה הסמוכה לזמן האיגרת, ובכלל זאת – גם ההתנגשויות בין היהודים לפראנציסקאנים בירושלים והתגובות באירופה. אף שסמוך לפירסומה היו שהקדימו את זמנה של האיגרת למאה הי"ג או שאיחרו למאה הטי"ז (סקירת הדעות השונות באשר לזמנה של האיגרת ראה הקר, עמ' ה), הרי ברור עתה, שיש לייחסה למאה הטי"ו, שכן הכותב מציין במפורש את האיסור האפיפיורי משנת 1429 להעביר יהודים לארץ-ישראל בספינות ("גזירת-הים", ראה לעיל, מס' 144–145). פראוור, הטוען לקיומן של שתי "גזירות-ים" שהשנייה בהן היא, לדעתו, משנת 1468 מייחס את דברי צרפתי ל"גזירה" השנייה ומתאריך את האיגרת לשנת 1478 בקירוב. כאן תוארכה האיגרת לשנת 1440 בקירוב, על-פי תאריך התקנה האפיפיורית שבידנו ובהסתמך על דברי הכותב, שחלפו למעלה מעשר שנים מאז שהיא נתקנה (ראה להלן, ליד ציון הערה 12). להלן נביא הצעות זיהוי של נמעני האיגרת, בדרך שתבסס את הקדמת האיגרת לתאריך המוצע כאן, אך נצביע גם על קטעים המתפרשים לכאורה כמאוחרים לשנת 1440, ואשר אין לאחרם לשנת 1453. כאן הובאו קטעים אחדים מן החלק הראשון של האיגרת ושלושה בתים מן האיגרת לקהילות אשכנז העוסקים במאורעות הר-ציון. בהמשך האיגרת, בקטע שלא

- הובא כאן, מציע הכותב לעולים לארץ-ישראל דרך יבשתית – דרך "תוגרמה" – במקום הנתיב הימי שנחסם בפניהם, ראה על-כך, מדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1450 בקירוב. ילינק העתיק רק את חלקה השני של האיגרת. החלק הראשון הועתק במלואו על-ידי הקר, והובא כאן מכתב-היד.
- 2 הוא ככל הנראה אביו של הירץ בן יהודה [=ליווא] גולדן, ראה עליו, יובל, חכמים בדורם, עמ' 318–319. ברשימות-מס מפראנקפורט מצוין מקומו של האב בבוצבך, בעמק הריין התיכון. אם זיהוי זה נכון, זהו סבו של מנחם אלדנדרף, חכם יליד שנת 1451, תאריך המאפשר הערכה כל שהיא לגבי גילו של הסב, וראה, קופפר, מנחם אלדנדרף, עמ' 212–223; יובל, שם.
- 3 נדירותו של השם טודרוס והתואר "מורינו" הנלווה אליו, מאפשרים להניח, שיש לזהות את אביו של המכותב עם ר' טודרוס רבה של מיינץ, שנודע בעשור האחרון של המאה הארבע-עשרה ומן העשור הראשון של המאה הטי"ו, ראה יובל, שם, עמ' 91–92. אם זיהוי זה נכון, הרי הוא מחזק את תיארוכה של האיגרת כפי שהוא מוצע כאן; מכל מקום, הוא מקשה על איחורה לשנות השבעים של המאה הטי"ו.
- 4 מלבד משחק המלים, רומז הביטוי "קידושין וגירושין" לקידוש ה' ולגירוש כאחד, מציאות המתאימה לכל התקופה שניתן לייחס אליה את האיגרת, למן "גזירת-וינה" בשנת 1421, המתוארת ככל הנראה באחד מקטעי האיגרת ועד להתרחשויות בימי קאפיסטראנו במחצית הראשונה של שנות החמשים של המאה. על "גזירת-וינה", ראה: S. Krauss, Die Wiener Geserah von Jahre 1421, Wien-Leipzig 1920, וראה להלן, הערה 7.
- 5 שלושת המושגים שאובים מהלכות שבת ויום-טוב. "נולד", ראה מסכת ביצה, א, א; "מוקצה", ראה בבלי, שבת, דף מד, ע"ב ו"מחוסר צידה", מסכת ביצה, ג, א. "חכם הרואה את הנולד", אבות, ב, ט. סימן ראשי-התיבות המופיע במלה "צידה", נועד להפנות את תשומת-לב הקורא לכפל המשמעות של המלה, וכן לעיל, המלה "המליך", ולהלן, המלים: "כהניי"ם", "אסו"ר".
- 6 כוונתו ל"גזירת-הים", שתיזכר להלן במפורש. פראוור, על-פי דרכו שהיתה "גזירת-ים" שנייה, ראה בקטע זה רמז לעלילת הדם בטרנט בשנת 1475, שבעקבותיה, לטענתו, לא ניתן ליהודים לעבור בעמק האדיגיה, דרך המלך מגרמניה לצפון-איטליה ולוונציה, אך אין הכרח לפרש כך את דברי הכותב ואין לאחר את האיגרת עד לשנות השבעים. יש לשים לב לדימוי שהיה לכותב לגבי עליות חכמים מ"ארץ-העמים" בעבר – קודם ל"גזירת-הים".
- 7 על גירושי היהודים מן הערים בגרמניה במאה הטי"ו, ראה: In-Graz, 1981J.M. Wenniger, Man bedarf keiner Juden mehr, Wien-K. כאן, ראה יעקבי, עמ' 70, הערה 75. ייתכן, שיש לקשור אזורים אלו בפעילותו המיסיונרית האנטי-יהודית של הנזיר יוהנס קאפיסטראנו, שפעל שם בראשית שנות החמישים, ראה עליו: J. Hofer, Johannes Kapistran Ein Leben in Kampf um die Reform der Kirche, 1-2, Heidelberg 1964.
- 8 כלומר, כוונתם של השוכנים בערי אותן הארצות.
- 9 כלומר, ר' דוד ור' קלמן, הצעירים נושאי המכתב.
- 10 על הפרוצדורה לקיום איגרות או שטרות המגיעים מן המזרח, השווה לעיל, מס' 101, הערה 1; להלן, מס' 192, הערה 1.
- 11 פירושו: "קול שאינו פוסק, דוחק ובא מרחוק". פיסקה זו עוסקת כולה בתגובות למאורעות בהר-ציון ב"אשכנז ובאיטליה של רומי", כלומר, באירופה, ואילו המאורעות בירושלים, המתוארים בהרחבה בפיסקה הבאה, רמוזים כאן בקווים כלליים בלבד. עיקר הפיסקה עוסק בתגובות מוסדות הכנסייה למאורעות הר-ציון, כלפי יהודי איטליה ואשכנז.
- 12 הציון שהגזירה החלה "לפני יותר מעשרה שנים", חוזר שוב בהמשך האיגרת, ראה לעיל, הערה 1; להלן, ליד ציון הערה 31. מכאן התיארוך שנקט כאן – למעלה מעשר שנים מתאריך התקנה האפיפיורית בשנת 1429.
- 13 כלומר, נזירים או כמרים.
- 14 לדעת פראוור מוסבים הביטויים "שוחה כסוחה, וגהינום פתוחה" על "כנסיית-הקבר", והוא רואה בכך חלק מן התעמולה הפראנציסקאנית שכרכה את "כנסיית-הקבר" בירושלים ואת "כנסיית-המולד" בבית-לחם בפרשת הר-ציון, וראה על כך להלן, הערה מס' 20. עם זאת דומה, שהרמיזה בפיסקה זו ותיאור הדברים שלהלן, מתייחסים לאירועים שהתרחשו בהר-ציון וליחסים שבין יהודי ירושלים לנזירים הפראנציסקאנים בלבד. עניין ה"שוחה" חוזר שנית להלן בהקשר להתנכלות היהודים לבית-קברות כל-שהוא (ליד ציון הערה 23). נראה אפוא שכל הרמיזות לקברים או לבית-קברות, קשורים במאורעות הר-ציון, וראה להלן, הערה 21.
- 15 פירושו: "קוצצי קנים באגם", וכוונתו לשים בפיו של ה"דובר" הנוצרי: "נקצוץ אותם [=את היהודים] כמו קנים באגם". הביטוי הוא דו-משמעי ומשמש ככינוי גנאי לאדם פחות (בבלי סנהדרין, לג ע"א), רומז כאן ליחס המזלזל ביהודים.
- 16 ביטויים אלו מציינים פסולי קודשים במקדש, ומשמעם בהמות שנפסלו לקרבן ודינם שריפה בבית-המוקד.
- 17 ירמיה ד טו. הנוסח בכתב-היד: "ומשמיע אוזן מהר אפרים", ואין לקיימו.
- 18 כמו קודמתה, כתובה גם פיסקה זו כאיגרת הנשלחת על-ידי נוצרים מירושלים. מתוארות בה השמועות המגיעות לאירופה מירושלים אודות המאורעות בהר-ציון.
- 19 הביטויים מתייחסים להר-ציון ולמבנים שעליו. הביטוי "הר-ציון" הוא כללי, ואילו הביטויים האחרים מתייחסים ל"בית", הוא המנזר הפראנציסקאני, ול"אפיריון", הוא "הקאפלה של דויד". מקור הביטוי "אפיריון" הוא במסורת היהודית שזיהתה שם באותה תקופה את "היכל דויד", הוא האוהל – ה"אפיריון" – שנטה דויד לארון הברית עם הבאתו לירושלים (וראה לעיל, מס' 76; להלן, מס' 234, והמדור "מקומות קדושים", הערך "ירושלים", מס' 17; 30 והערה 4 שם).
- 20 הכוונה היא, כפי הנראה, לשלושת המקומות הקדושים לנצרות שהיו בעת ההיא בידי הפראנציסקאנים, או שהיתה להם דריסת רגל בהם: הר-ציון, "כנסיית-הקבר" ("קברות הדופק והגולל") ו"כנסיית-המולד" בבית-לחם ("בית מחצבתו"). את הטענה הזו שם צרפתי בפי הנזירים הפראנציסקאנים הטוענים, כביכול, כי כשם שהיהודים קנו את הר-ציון, כך הם עלולים לקנות גם את שני מקומות-האחיזה האחרים של הכנסייה הקאתולית בארץ-הקודש. אין כאן כל כוונה לטעון שהיהודים

- ניסו להשתלט גם על "כנסיית-הקבר" ועל "כנסיית-המולד", אלא הצבעה על אפשרות ("גם בוש לא יבושיו", בלשון עתיד, לעומת "כי תועבה עשו", בלשון עבר, כאשר הוא מתאר את המאורעות).
- 21 לדעת פראוור מתייחס קטע זה ל"כנסיית-הקבר". עניינו אפוא בפארודיה על מסורת קבר ישו. לעומת זאת, יש לתת את הדעת לכך, שמגייר אלדין מספר, שבשנת 1452, בימיו של הסולטאן הממלוכי ג'קמק, פונו קברים של נזירים בהר-ציון, ראה מהדורת עמאן, ב, עמ' 97-98. אף שמגייר לא מציין את חלקם של היהודים בפרשה זו, הרי מקורות פראנציסקאניים מציינים בהתמדה שפעולות השלטונות נגד המנזר נעשו בהשתדלות היהודים, והם מאשימים את היהודים בכל אשר קורה, ראה למשל טענה זו במכתבו של יוהאנס בלוך, ראש המנזר הפראנציסקאני בהר-ציון, במכתבו לדוכס אוסטריה אלברט החמישי, לעיל, מס' 142, ודבריו של פליקס פאבר, בהקשר זה, לעיל, מס' 147. נראה, שכל הפגיעות במנזר הר-ציון שהתחוללו לאורך המאה הט"ו היו, לדעתם של הנוצרים, פרי של שתדלנות יהודית, ולא מן הנמנע שאכן כך היו פני הדברים. מכל מקום, במכלול השאלות השנויות במחלוקת בין הנוצרים לשלטונות, תפסה שאלת מקום הקבורה של הנוצרים מקום נכבד. דומה, שלכך מתכוון הקטע שלפנינו והקטעים הנוספים באיגרת המתייחסים לקניית בית-קברות, או לקברים וחילולם בהר-ציון בהקשר ל"גזירת-הים", וראה עוד להלן, ליד ציון הערה 23.
- 22 כלומר, "איגרת נשלחה לגויים, [ובתוכה ידיעה ש]העבד המורד מצליח". הכותב שם את הדברים בפי נוצרי ירושלמי, אל-נכון נזיר פראנציסקאני, הכותב כביכול איגרת לאירופה ומספר בה על המאורעות בירושלים. ה"איגרת" מזכירה קניית בית-קברות על-ידי היהודים (ראה לעיל, הערה 21), ממשיכה בדברי הסתה קשים נגד ה"עבדים" היהודים, מזהירה כי היהודים עתידים לנקום בנוצרים ומזרזת את הנוצרים לפעולה. ייתכן כי לפנינו פאראפראזה או אולי אף פארודיה על איגרות תעמולה שהפיצו נזירי הר-ציון באירופה בעת הפולמוס. קטעים מאיגרת מסוג זה, ראה לעיל, מס' 142.
- 23 על עניין בית-הקברות, ראה לעיל, הערה 21.
- 24 פירושו: "ליד שער הצאן ידבר, ובדיר הצאן יבוא חשבון" (בבלי שבת, לב ע"א), כוונתו לומר, שהיהודים יערכו את חשבונם עם הנוצרים בביתם, בירושלים.
- 25 פירושו: "אנו [=הנוצרים] בשלנו, והם [=היהודים] בשלהם".
- 26 פירושו: "הולך הגזע אחר הנוף". כוונתו, שעיקר העם היהודי, זה הנמצא בארצות הגויים, ישלם את מחיר מעשיו של חלקו הטפל של העם היהודי, זה היושב בירושלים. עד כאן דברי הנוצרים, כביכול. מכאן ואילך שוב באים דברי המספר.
- 27 פירושו: "ער ואינו ישן".
- 28 על-פי בבלי ברכות, כ ע"א.
- 29 כל המושגים במשפט האחרון לקוחים מדיני חובל שבמשפט העברי, ומשמעם כאן, שרב-החובל – תרתי משמע – אף-על-פי שהוא מזיק וחובל, פטור שלא כדין ("יוכל המקלקלן פטורין", משנה שבת יג: ג).
- 30 פירושו: "ולא בכל שעה ושעה מתרחש הנס של יונה הנביא". הטענה כאילו על רב-החובל מוטל להטיל לים כל נוסע שימצא בספינתו אינה נזכרת בנוסחות התקנה שהגיעו לידנו, ראה לעיל, מס' 143-146.
- 31 ראה לעיל, הערה 12.
- 32 הכוונה לטרוויסו (Treviso), במהדורה הנדפסת השתבש השם), עיר במחוז ונטו, כשלושים קילומטרים צפונית לוונציה. במחצית הראשונה של המאה הט"ו התקיימה בטררוויסו קהילה אשכנזית גדולה והעיר היתה תחנת מעבר לבאים מגרמניה לוונציה, בדרכם לארץ-ישראל. בשנת 1432 עלה לארץ-ישראל דרך טרוויסו החכם האשכנזי נתן מאיגר, כמו כן יש בידנו ידיעות על העברת כספים לארץ-ישראל דרך טרוויסו, ראה על כך, יובל, חכמים בדורם, עמ' 180-183, וראה עוד, לעיל, מס' 153; המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1432. כוונת המשפט היא אפוא לציין כי מאז שנאסרה הובלת יהודים בספינות הוונציאניות, טרוויסו הפכה ל"סוגרת ומסוגרת אין יוצא ואין בא", כלומר שוב לא עוברים דרכה עולים לארץ-ישראל.

שנת 1440

ירושלים, מס' 160

חסלת פרשת האזינו ונשלם הספר, מה שמצאתי כתוב בו, על ידי שמואל בונפוש דמרשלייה,¹ אשר בא מירושלם בשנת יצ"ץ ופרח ישראל.² תם בשנת רא"ה אנכי נותן לפניכם היום ברכה, ובח' ימים לחדש אלול.³

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Laud. Or. 113 (קטלוג נויבאוואר, מס' 2142), דף 407 ע"א.

ספרות: בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 277.

1 ממארסיי (Marseilles). והשווה להלן, המדור "ירושלמי", מס' 37, שם שני קולופונים: באחד מציין המעתיק את שנת 1446, ובאחר, שהוא משנת 1450, מכנה את עצמו המעתיק "איש ירושלים".

2 שנת 1440; על-פי הפסוק בישעיהו כז: ו.

3 יום ד', 31 באוגוסט 1446.